

Dragoş Paul Aligică

TRANZIȚII ECONOMICE
Convorbiri cu Nicolas Spulber

TRANZIȚII ECONOMICE
Convorbiri cu Nicolas Spulber

Volum îngrijit de
DRAGOȘ PAUL ALIGICĂ
ȘI
GELU CĂLĂCEAN

CUVÂNT INTRODUCȚIV

După toate criteriile profesiei și după toate standardele disciplinei care este știința economică, profesorul Nicolas Spulber, unul dintre cei mai renumiți specialiști din lume în sisteme economice comparate, este azi cel mai preeminent economist de origine română în viață. Dat fiind pe de o parte conținutul lucrărilor sale centrate în majoritate pe probleme precum politicile de reformă economică, economiile sovietice și post-sovietice sau rolul statului în economie și, pe de altă parte, originea sa română era de așteptat ca gândirea și opera sa să devină rapid parte integrantă a dezbaterii economice din România după 1989. Din păcate, într-o conjunctură paradoxală, ecourile operei sale nu au depășit limitele unui cerc restrâns de specialiști, rămânând ca aceasta să fie tradusă în țări precum China, lucrările sale să fie comentate în Wall Street Journal, iar opiniile sale să fie de interes mai degrabă la Pentagon sau Budapesta decât la București. Acest volum își propune să contribuie la îndreptarea acestei situații.

Hotărârea de a cere profesorului Spulber permisiunea de a înregistra și de a transcrie câteva dintre discuțiile obișnuite în dialogul pe care îl susținem de ani buni a venit din convingerea că nu există un mod mai fructuos de a face primul pas în direcția reintegrării acestui autor american de origine română în circuitul academic și intelectual românesc. Prin urmare am considerat că dintre numeroasele modalități de a deschide o fereastră publicului românesc către gândirea și opera sa, cea mai directă și fructuoasă este aceea de a-l provoca la o discuție liberă pe teme de interes comun atât pentru el cât și pentru potențialul său public din România.

Convorbirile redată în continuare au avut loc între decembrie 2000 și februarie 2001 la Indiana University Bloomington și singura diferență față de alte convorbiri avute în alte prilejuri a venit din faptul că am încercat să orientez dialogul astfel încât anumite teme să fie atinse în mod sistematic. Aceste teme au fost selectate pe baza a două criterii: în primul rând, așa cum am menționat, pe baza potențialului interes al publicului românesc față de ele și, în al doilea rând, pornind de la subiectele majore ale publicațiilor și cercetărilor profesorului Spulber desfășurate pe mai bine de cinci decenii. A opera o selecție când este vorba de cineva ca Nicolas Spulber, care dovedește în mod natural o

erudiție strălucitoare și o uluitoare informație, dublate de o judecată precisă și profundă, lasă un inevitabil gust amar celui nevoit să traseze convorbirilor limite și direcții. Speranța și consolarea mea este că selecția reflectată în paginile acestui volum oferă o imagine cât de cât reprezentativă pentru caracterul intelectual atât de special al celui care este Nicolas Spulber.

În ideea de a facilita lectura pentru cititorul mai puțin familiarizat cu teoria economică și istoria economiei, co-editorul volumului, Gelu Călăcean, a adăugat textului convorbirilor propriu-zise un glosar de economiști. De asemenea, tot el a introdus și o notă bio-bibliografică menită atât unei mai bune orientări în text a cititorului obișnuit cât și facilitării eforturilor cititorului interesat în a explora mai departe în mod mai sistematic opera profesorului Spulber.

Demersurile și eforturile asociate editării și publicării acestei cărți s-au bucurat de sprijinul entuziast al programului "Guvernare și Dezvoltare" al Universității București, coordonat de Adrian Miroiu și de susținerea acordată de Societatea Română de Economie și de editura Institutului Român pentru Libera Întreprindere.

Nu este o figură de stil sau un ritual academic să închei această notă introductivă spunând că lucrarea de față este concepută cu gândul la studenții români în economie și științe politice și este dedicată noii generații de economiști și politologi care se va ridica din rândurile lor.

Dragoș Paul Aligică

CUPRINS

Notă biobibliografică

Capitolul 1

Dacă vrei să înțelegi mai bine rolul statului în economie, o analiză istorică și comparativă a ceea ce se întâmplă în Est și în Vest îți dă un cadru mai adecvat surprinderii nuanțelor subiectului · Așa-numitele "teorii ale convergenței" care erau din start absurde · Asistăm la un triumf al economiei asupra statului, al ideii de piață în relația cu statul? · Actualul echilibru dintre piață și stat nu este unul stabil sau necesar · Este posibil ca în anumite condiții rolul statului să crească fără a distruge piața · Intervenția statului în favoarea dezvoltării industriei a părut unora la un moment dat ca fiind pozitivă, dar în fapt a fost dezastruoasă · Problema este: ești în favoarea unei intervenții mai mari a statului în economie sau ești contra? Eu sunt contra și asta nu are nimic de-a face cu secolul XIX, XX, XXI sau XXII · Nu există "a treia cale" · Statul nu are o soluție și nu este o soluție dar susținătorii ai intervenției statului în economie vor exista întotdeauna · Socialismul nu există. Există un mit și o politică care poartă acest nume, dar nu există un sistem socialist. Există doar măsuri liberale sau antiliberale, dar mitul continuă · Partidele socialiste joacă azi după o partitură liberală · Socialismul nu are nici un viitor; conflictul este azi între liberali și conservatori.

Capitolul 2

Am vrut să arăt că există mai multe tranziții, nu numai în alte țări dar chiar în Rusia · În teorie era vorba de o tranziție de la capitalism la socialism, ceea ce s-a întâmplat de fapt a fost apariția unui regim de capitalism de stat sub direcția Partidului Comunist · Transformarea proletară a țării și frica unui război cu Occidentul erau argumente suficiente pentru ca întreaga economie să fie organizată în jurul industriei și întreaga industrie în jurul industriei grele · Dacă economia ar fi fost liberă să aloce resursele după mecanismele ei spontane venitul național ar fi fost mult mai mare decât venitul național obținut punând accentul asupra industriei grele · Economiiștii din Occident se întrebau: este posibilă o alocație rațională într-un sistem socialist? Dar criza sovietică nu vine din asta ci din faptul că managerii încep să distrugă sistemul care le-a dat puterea · Managerii au început să falsifice rezultatele și din falsificările acestea continue și-au dat seama că ei aveau puterea reală · Nu toți economiiștii din perioada sovietică au fost dogmatici stupizi iar economiiștii occidentali care au studiat sistemul sovietic nu erau deloc lipsiți de discernământ · Prima analiză input-output este criticată de Leontief în 1925 ca apoi să ia premiul Nobel pentru ea în 1973 · A studia sistemul socialist este ca și cum te-ai uita la o experiență – cineva merge pe sârmă și te întrebi: care este logica, cum poate să meargă pe sârmă, din ce cauză a ales să meargă pe sârmă?

Capitolul 3

România nu a făcut nimic altceva decât să copieze sistemul sovietic într-un fel absurd rezultatul fiind o caricatură atroce a acestuia fiindcă era copiat de o țară mică, cu resurse mult mai limitate · Sistemul sovietic nu se uita la ceea ce poate să vândă pentru ca apoi să se poată ajusta în funcție de aceasta, cu rezultatul bizar că aveau o industrie care producea degeaba · Manoilescu spune că productivitatea este mai mare în industrie, dar nu spune nimic despre ce s-ar fi întâmplat cu bunurile produse · Mărimea industriei este determinată nu pe bază de productivitate ci de piața pe care o are pentru producția industrială respectivă · În economia românească așa-zisele succese erau, de fapt, niște absurdități · "Noi suntem mândri, noi plătim", o reacție foarte stupidă: România încerca să plătească datoriile în totalitate atunci când datoria era considerată pe piața financiară ca valorând o sumă mult mai mică decât cea nominală · Economiiști unguri, polonezi sau cehi au căutat soluții și au încercat să transforme sistemul; nu le-au găsit, dar totuși, au căutat. În România nu s-a căutat o soluție · Rușii au exploatat România la sânge prin sisteme de exploatare care par incredibile astăzi dar nu am văzut niciodată o critică a sovromurilor venită din România · În România trebuie cunoscute și dezbătute ideile de organizare a economiei și de management care există în Occident și nu reclamele în stil american · Câțiva oameni care au venit din România și cu care am avut câteva discuții m-a făcut să mă întreb dacă trăiesc cu treizeci sau patruzeci de ani în urmă.

Capitolul 4

Ca teorie economică marxismul nu are absolut nici o valoare · Muncitorul nu poate produce fără capitalist; fără capitalist muncitorul ar sta și s-ar uita la stele · Capitalismul a transformat enorm societatea iar influența marxismului s-a datorat dificultăților și tensiunilor sociale generate de această transformare · Vești proaste pentru suportul social al marxismului: În urma schimbărilor s-a creat o imensă clasă de mijloc aptă să participe direct la jocul capitalist și acest număr imens de oameni are un interes direct în bunul mers al capitalismului · Exemplul Rusiei este foarte interesant pentru că dovedește absurditatea marxismului · Politica economică marxistă este inexistentă · Economia sovietică și gândirea economică sovietică trebuie studiată pentru că este vorba de un mare laborator istoric: s-au făcut o serie de experiențe interesante, dar din nefericire foarte greu de îndurat de cei care au fost subiecții acestora · Muncitorii nu ajung la putere și nu ajung să controleze producția; când ajung să controleze producția aceasta este distrusă în timp de șase luni · Teoretic putem spune că îngerii vin și preiau controlul economiei, dar nu are nici un sens să existe o economie îngerească · Tot ceea ce se întâmplă în economia sovietică are o relevanță maximă pentru problema economică cheie: problema dezvoltării economice · Soluțiile propuse de ruși nu sunt soluții universale. Universal este numai felul de a pune problema · Nu merită să vorbești despre Marx ca economist deoarece Marx nu dorea să predea economie ci pregătea un manual al revoluționarului · Este important să-l citești pe Marx în aceeași măsură în care este important să citești *Main Kampf*, atâta doar că scrierile lui Marx sunt mult mai importante pentru comunism decât a fost *Mein Kampf* pentru fascism.

Capitolul 5

Când sistemul slăbește la centru managerii devin stăpâni și asta s-a întâmplat în România, așa cum s-a întâmplat și în Rusia și cu atât mai mult o să se întâmple și în China · Nomenclatura și acoliții săi s-au dovedit incapabili să realizeze un progres economic real pentru că tot ceea ce știau era cum să înșele statul și restul publicului · Mă întreb în ce măsură această paralizie din trecut continuă și este perpetuată azi prin intermediul lor și a comportamentului lor · Trebuie schimbat sistemul, cadrul legal, instituțional al economiei, astfel încât intervenția celor de ieri să nu mai aibă o bază instituțională · Cei care spun că România trebuia să adopte modelul chinez de reformă judecă dintr-o perspectiva superficială · Rolul statului în procesul dezvoltării economice depinde foarte mult de structura fiecărei țări și prin urmare nu există o teorie generală sau un model general · O politică orientată împotriva capitalului străin este pur și simplu un dezastru · Coerența și stabilitatea în politica economică sunt foarte importante pentru că pentru a se putea dezvolta interesele comerciale trebuie să aibă siguranța unui cadru legal stabil, care nu se schimbă peste noapte · Fără acest cadru instituțional nu poate exista dezvoltare, și acest cadru instituțional nu se poate improviza · Cei care demonstrează împotriva globalizării sunt niște oameni care sunt dispuși să facă demonstrații împotriva a orice de dragul de a demonstra · România ar trebui să fie foarte interesată de dezvoltarea comerțului internațional pentru că dezvoltarea comerțului internațional este în favoarea României · Azi cea mai mare amenințare externă la adresa României și a altor țări din aceeași categorie este dată de adversarii comerțului liber din țările dezvoltate.

Capitolul 6

A spune că Marea Criză este punctul care definește politicile economice în secolul XX este puțin exagerat · Impărțirea gândirii economice în două perioade – înainte de Keynes și după Keynes mi se pare prea simplistă · Fluctuațiile în economie sunt normale și ideea că poți să aduci economia la un plafon fix nu este rezonabilă · Nu este adevărat că America este o putere în declin, este o putere în creștere · În momentul de față America nu numai că are o performanță economică diferită de cea a altor țări, dar are și o structură economică diferită · Clinton a căutat și a reușit să creeze un fel de punct de echilibru, aflat între pozițiile democratice și cele republicane · În politica externă Clinton nu a avut abilitatea pe care a avut-o în politica internă și a făcut multe greșeli · Poate că cel mai bun președinte în politica externă a fost Truman fiindcă a înțeles pericolul rus · Mounier m-a chemat și m-a întrebat dacă nu vreau să scriu în Esprit · Nu eram gaullist dar eram în favoarea politicii lui de Gaulle · M-au făcut cetățean francez peste noapte, dar era vicepreședintele guvernului cel care a făcut asta · ONU este foarte plictisitor · Lui Norbert Wiener îi plăcea să vină și să vorbească și mie nu-mi plăcea, mă împiedica să lucrez · "Who's Who in Economics" care are deja trei ediții, te uiți acolo și vezi · Rușii mă tratau întotdeauna ca "Nicolas Spulber, agentul capitalismului" · Economiștii din mediul academic au câștigat influență publică numai după al doilea război mondial · Am fost continuu contra politicilor administrației Clinton-Gore în domeniul tehnologiei și am avut dreptate, dovadă că toți cei care erau în favoarea acestei politici și-au pierdut rolul în administrație · Limbajul economic a devenit un limbaj universal asemănător cu limba

latină înainte · Un sistem politic nu este matur atât timp cât comunitatea economiștilor profesioniști nu există sau nu este funcțională.

Glosar

Notă biobibliografică

Născut la 1 ianuarie 1915 la București, Nicolas Spulber se stabilește în Franța înainte de al doilea război mondial unde desfășoară o intensă activitate publicistică. În 1946 dobândește cetățenia franceză și devine atașat de presă la ONU, stabilindu-se mai apoi în Statele Unite. În 1950 obține masterul în economie la New School of Social Research, urmat în 1952 de doctorat (*magna cum laudae*).

Între 1951 și 1953 ocupă poziția de lector la Ecole Libre des Hautes Etudes (French University of New York), din 1952 fiind cercetător asociat la Center for International Studies din cadrul Massachusetts Institute of Technology.

Din 1954 se stabilește la Bloomington, Indiana unde ocupă succesiv pozițiile de Lecturer in Economics (1954-1955), Associate Professor of Economics (1955-1961), Professor of Economics (1961), Distinguished Professor of Economics (1974). Între 1956 și 1959 ocupă funcția de director al Institute of East European Studies, Indiana University, iar între 1967-1972 cea de Senior Research Scholar la International Development Research Center, Indiana University.

A desfășurat o activitate de pionierat în domeniul studiului economiilor sovietice, lucrările sale ulterioare evoluând în direcția unei analize comparate a sistemelor economice occidentale și sovietice. Pe această bază a adus contribuții importante la studierea rolului și funcțiilor statului, la analiza politicilor economice structurale și conjuncturale și la domeniul mai vast al sistemelor economice comparate.

Este membru al American Economic Association, Royal Economic Society și al American Association for the Advancement of Science.

Cărți publicate:

- *The Economics of Communist Eastern Europe*, Technology Press of M.I.T., New York, 1957
- (Editor împreună cu Norman J. G. Pounds) *Resources and Planning in Eastern Europe*, Indiana University Publications, 1957.
- (Editor împreună cu Vratislav Busek) *Czechoslovakia*, Praeger, 1957.
- (Editor împreună cu V. Benes și R. Byrnes), *The Second Soviet Yugoslav Dispute*, Indiana University Publications, 1961

- (Editor) *Study of the Soviet Economy*, Indiana University Press, 1961
- *The Soviet Economy: Structure, Principle, Problems*, Norton, 1962
- *Soviet Strategy for Economic Growth*, Indiana University Press, 1964
- (Editor) *Foundations of Soviet Strategy for Economic Growth: Soviet Essays, 1924-1930*, Indiana University Press, 1964.
- *The State and Economic Development in Eastern Europe*, Random House, 1966
- *Socialist Management and Planning: Topics in Comparative Socialist Economics*, Indiana University Press, 1971
- (împreună cu Ira Horowitz), *Quantitative Economic Policy and Planning: theory and Models of Economic Control*, W.W. Norton, 1976
- *Organizational Alternatives in Soviet-Type Economics*, Cambridge University Press, 1979
- *Managing the American Economy, from Roosevelt to Reagan*, Indiana University Press, 1979
- *Restructuring the Soviet Economy: In Search of the Market*, The University of Michigan Press, 1991
- (împreună cu Asghar Sabbaghi) *Economics of Water Resources: from Regulation to Privatization*, Kluwer Academic Publishers, 1994
- *The American Economy, The Struggle for Supremacy in the 21st Century*, Cambridge University Press, 1995
- *Redefining the State, Privatization and Welfare Reform in Industrial and Transitional Economies*, Cambridge University Press, 1997
- *Russia's Economic Transitions from Late Tsarism to the New Millennium*, 2001 (în curs de publicare)

Capitolul 3

România nu a făcut nimic altceva decât să copieze sistemul sovietic într-un fel absurd, rezultatul fiind o caricatură atroce a acestuia fiindcă era copiat de o țară mică, cu resurse mult mai limitate. Sistemul sovietic nu se uita la ceea ce poate să vândă pentru ca apoi să se poată ajusta în funcție de aceasta, cu rezultatul bizar că aveau o industrie care producea degeaba. Manoilescu spune că productivitatea este mai mare în industrie, dar nu spune nimic despre ce s-ar fi întâmplat cu bunurile produse. Mărimea industriei este determinată nu pe bază de productivitate ci de piața pe care o are pentru producția industrială respectivă. În economia românească așa-zisele succese erau, de fapt, niște absurdități. “Noi suntem mândri, noi plătim”, o reacție foarte stupidă: România încerca să plătească datoriile în totalitate atunci când datoria era considerată pe piața financiară ca valorând o sumă mult mai mică decât cea nominală. Economiiștii unguri, polonezi sau cehi au căutat soluții și au încercat să transforme sistemul; nu le-au găsit, dar totuși, au căutat. În România nu s-a căutat o soluție. Rușii au exploatat România la sânge prin sisteme de exploatare care par incredibile astăzi dar nu am văzut niciodată o critică a sovromurilor venită din România. În România trebuie cunoscute și dezbătute ideile de organizare a economiei și de management care există în Occident și nu reclamele în stil american. Câțiva oameni care au venit din România și cu care am avut câteva discuții m-a făcut să mă întreb dacă trăiesc cu treizeci sau patruzeci de ani în urmă.

A: Am vorbit despre economiștii sovietici și despre economiștii occidentali care au studiat sistemul sovietic. Ar fi interesant să mergem mai departe și să discutăm în contextul acesta comparativ despre economiștii români și economiștii din țările est-europene satelite ale Uniunii Sovietice și în special despre cei reformatori sau inovatori.

S: În România între 1946 și 1989 nu a apărut nici o lucrare economică originală care să prezinte interes, la fel cum nu există nici lucrări sovietice din perioada aceasta. România până în 1984 nu a făcut nimic altceva decât să copieze sistemul sovietic. Ceea ce s-a întâmplat după 1984 nu s-a reflectat în economia românească. Ei au copiat sistemul rus existent între 1928 și 1984, dar l-au copiat într-un fel absurd, încă mai absurd decât cel din Rusia.

A. Deci ei au copiat dintre cele trei sisteme despre care am discutat mai devreme sistemul lui Stalin.

S: Da, ei au copiat sistemul care s-a terminat în Rusia în 1984 și care la acea vreme înregistrase deja mai multe crize. Românii, încă de la început, au alocat resursele la fel cum au făcut-o rușii. Această alocare era absurdă în Rusia dar încă și mai absurdă în România fiindcă economia română avea resurse mult mai limitate și a pune toate resursele în investiții destinate dezvoltării unei industrii grele, care după aceea nu avea nici o piață naturală, a dus la o situație dezastruoasă. Din această cauză consecințele au fost la fel de dezastruoase ca și cele din Rusia, și încă și mai dezastruoase după căderea sistemului.

România a creat anumite industrii care nu au piețe, în vreme ce ramuri și sectoare care ar fi fost necesare țării au rămas cvasi-inexistente - comerțul se dezvoltă abia acum, agricultura a fost pusă la tribut pentru a asigura resursele necesare investițiilor industriale. Într-un sens este o caricatură atroce a sistemului rus fiindcă era copiat de o țară mică, cu resurse mult mai limitate. Nu a existat nici un economist care să scrie împotriva sistemului. Cei care au protestat împotriva sistemului erau oameni de litere sau oameni care au suferit sub acest sistem.

A: Vreau să formulez o ipoteză în care tind să cred, o ipoteză despre care cred că ar avea o oarecare greutate și anume că încă din perioada de dinaintea celui de-al doilea război mondial în România exista un consens referitor la industrializare și la dezvoltarea industriei grele și că indiferent ce s-ar fi întâmplat economia românească ar fi evoluat în direcția unei centralizări mai puternice vizând industrializarea și a unei dezvoltări planificate cel puțin în sensul planificării indicative franceze din anii '50-'60.

S: Observația pe care o faceți este foarte interesantă. România a suferit într-adevăr două influențe, ambele în sensul unei întăriri a rolului statului în economie. Prima dintre ele a fost influența germană, nazistă. A doua a fost influența rusă. Influența germană s-a tradus în felul următor: iată o economie centralizată sub nașiști și care determină alocarea unei mari părți a resurselor către industria grea. Apare atunci în România Manoilescu...

A: El este figura la care mă gândesc și eu. El reprezenta curentul care, cred eu, ar fi determinat după al doilea război mondial această centralizare a activității economice în jurul industriei eventual etatizate, indiferent dacă ar fi apărut sau nu influența sovietică.

S. Ideea de bază a lui Manoilescu era următoarea: care este sectorul cel mai productiv? Industria, și nu agricultura. Prin urmare trebuie să investim în industrie, nu în agricultură. Este aceeași idee care se găsește sub sistemul sovietic. Manoilescu era influențat însă de ceea ce se întâmpla în țările occidentale, dar ceea ce se întâmpla acolo era rezultatul unei dezvoltări foarte lungi, a unor investiții în industrie care au fost desfășurate pe perioade foarte lungi. El spune de la început: trebuie să investim în industrie fiindcă industria produce mai bine.

Am discutat problema într-una din cărțile mele, *The Economics of Eastern Europe* (1957). Dați-mi voie să citez: “Într-o teorie mult dezbătută în acea perioadă economiștii români au sugerat înainte de nazism că alegerea bunurilor care trebuie produse de țările agricole ar trebui să fie determinată nu de cât costă un bun dat pe piața internațională în comparație cu costul producerii respectivului bun pe piața internă, ci de productivitatea potențială pe muncitor în producerea acestor bunuri. Cum productivitatea potențială pe cap de muncitor este mai mică în cazul bunurilor agricole decât în cazul bunurilor industriale, se considera că agricultura prezintă o inferioritate intrinsecă față de industrie și că raportul de schimb între bunurile agricole și cele industriale este în mod implicit inegal”. Protecționismul industrial se devoltase la sfârșitul anilor '20, înainte de nazism, dar a continuat și a crescut în amploare sub nazism.

Aceasta era viziunea care a urmat crizei din 1929 și se aseamănă cu ceea ce fac rușii, dar rușii o fac din alte motive, mai precis datorită concepției lor privind proletarizarea întregii economii. Dar, de fapt, într-un sens aveți dreptate: aceste viziuni sunt foarte apropiate .

A: Nu credeți că, dat fiind faptul că în jurul acestei viziuni care viza industrializarea se crease un consens în România, s-ar fi mers în aceeași direcție și fără intervenția rusă?

S. Nu cred, nu se știe. Dacă situația economică ar fi fost mai bună nu s-ar fi făcut ceea ce s-a făcut. Și nu era posibil să sacrifici sectorul agricol dezvoltării industriale fără să știi care sunt piețele deschise ș.a.m.d. Mi se pare o idee care este mult influențată de situația economică din 1929. În fața crizei se ridică problema: ce este de făcut, ce soluții avem noi în România - trebuie să neglijăm sectorul agricol, să mărim sectorul industrial...?

A. Bine, dar asta spune și Rosenstein-Rodan și el nu are nici o legătură nici cu comunismul, nici cu nazismul, nu este protecționist. Și el are aceeași soluție pentru România - industrializarea rapidă cu ajutorul statului. El spune - există un surplus de populație ocupată în agricultură și acesta trebuie absorbit. Pentru ca să fie absorbit trebuie creată industrie. Nu este până la urmă aceeași idee? Cum se face că oricum am aborda problema cădem pe același model economic ca și cel impus de ruși?

S: Manoilescu spune: trebuie să investim în industrie fiindcă producția pe cap de muncitor în industrie o să fie mai mare decât producția pe cap de muncitor în agricultură. Rosenstein-Rodan spune că avem o populație întreagă care nu are de lucru, trebuie să-i găsim de lucru și singura modalitate posibilă este dezvoltarea industriei...

A: Dar tot același lucru este - că este strategie sovietică, că este strategia manoilesciană, că este Rosenstein-Rodan, nu duc toate la aceeași strategie de investire în industrie și de subminare a agriculturii?!

S: Da, dar din motive raționale foarte diferite. Rosenstein-Rodan spune: există o populație agricolă neîntrebuințată și trebuie să o întrebuințăm. Manoilescu spune altceva: productivitatea pe cap de muncitor este mai mare în industrie decât în agricultură...

A: Credeți că dacă există aceste puncte diferite de plecare aceasta influențează în vreun fel politica urmată?

S: Da, eu cred că este diferit. Unul s-ar mărgini să vadă dacă este posibil să absorbi populația agrară neîntrebuințată. Celălalt se uită care este rezultatul în economia agricolă acum un an și rezultatele din anul acesta. Cea de-a treia poziție era alta: URSS susținea că trebuie să proletarizăm toată lumea. Ceea ce fac ei este să strângă de gât agricultura și să investească totul în industrie. Sunt abordări foarte diferite. Felul de a spune că industria este importantă sau că este o soluție este foarte diferit între susținătorii acestor trei poziții.

A: Ceea ce spuneam eu inițial este că indiferent ce s-ar fi întâmplat, în România tot acolo s-ar fi ajuns.

S: Nu este așa. Este o teorie nesigură în Manoilescu. El spune: productivitatea este mai mare, dar nu spune nimic despre ce s-ar fi întâmplat cu bunurile produse.

A: Vreți să spuneți că România nu avea piață pentru a absorbi bunurile respective și că ar fi trebuit să se angajeze în schimburi internaționale.

S: Sigur, și nu este sigur dacă ar fi reușit. Mărimea industriei este determinată nu pe baza faptului că productivitatea este mai mare teoretic în industrie decât în agricultură, ci de ceea ce poți oferi pe piața internațională, de piața pe care o ai pentru producția industrială respectivă. Și se ridică astfel problema: dacă România vrea să se industrializeze pe ce industrie să se pună accentul... Astfel, forțați de realități, ar fi ajuns la o anumită selectivitate în ceea ce privește ramurile industriale susținute...

A: Să înțeleg că dincolo de toate limitele lor, dacă abordarea lui Rosenstein Rodan sau a lui Manoilescu ar fi fost puse în practică erorile s-ar fi putut corecta mult mai ușor decât în sistemul care a fost pus în practică de către sovietici.

S: Da, fiindcă sistemul sovietic nu se uita la ceea ce poate să vândă pentru ca apoi să se poată ajusta în funcție de aceasta ci la numărul proletarilor din economie, cu rezultatul absurd că aveau o industrie care producea pentru nimic, ale cărei produse nu se vindeau.

A: Acum, concentrându-ne pe ceea ce s-a întâmplat de fapt: pentru multă vreme s-a considerat că industrializarea României a fost un succes.

S: S-a considerat de presa economică română, nu de către străini. Care era succesul? România a reușit, de exemplu, să vândă tractoare românești în Siria. Dar România producea pentru o piață foarte înapoiată, foarte nedezvoltată, care de multe ori nu putea să plătească bunurile pe care le lua. Până la urmă România a avut o industrie care era incapabilă față concurenței cu produsele sale pe piața internațională. Aceasta era o soluție dezastruoasă. La urma urmei, în economia românească așa-zisele succese erau, de fapt, niște absurdități. România a ajuns, de exemplu, de la o producție de 3 milioane de tone de oțel în 1933 la o producție de circa 12 milioane de tone de oțel în 1975 sau 1980. Bine, dar ce a făcut cu acest oțel? Când te uiți la o industrie nu poți să spui - uite, produceam înainte 3 milioane de tone de oțel, astăzi producem 12 milioane, suntem victorioși! Întrebarea este ce faci cu aceste 12 milioane de tone de oțel.

A: Ideea ar fi fost că piață ar fi avut în CAER...

S: Nu se știe dacă ar fi avut și ce fel de piață era aceea pentru că și celelalte țări din CAER s-au comportat la fel de absurd. Toate aceste țări au copiat planul sovietic de

alocare a resurselor, un plan absurd, fără nici o considerație serioasă față de desfacerea bunurilor pe care le produceau. Dezastrul acestor investiții este mai frapant astăzi decât în trecut. Producția industrială este la jumătate din ceea ce era la sfârșitul anilor 80 și statul continuă să susțină aceste industrii fiindcă dacă nu le-ar mai susține ar avea loc o revoltă a muncitorilor. Așa că era o soluție arbitrară și soluțiile arbitrare au consecințe nefaste.

A: Dar a fost o perioadă la începutul anilor '70 în România în care era o oarecare prosperitate...

S: Da, dar această prosperitate depindea de o conjunctură specifică și asta era o situație temporară, dovada este ceea ce s-a întâmplat după prăbușirea sistemului. Dacă numai sistemul politic era de vină și sistemul economic era în principiu viabil atunci ar fi trebuit ca rezultatele să fie altele. Dar toate erau copii ale aceluiași sistem, erau o copie absolut integrală cu consecințe enorme pentru toți.

A: Tot atunci, în anii '70, s-au creat bazele acelei datorii externe pe care România a plătit-o mai târziu. Prosperitatea, aparentă sau reală, a depins și de asta, nu? Ar fi trebuit să plătească datoria?

S: Eu cred că era o soluție absurdă. Ar fi trebuit să negocieze cu creditorii, dar ca să poată negocia cu creditorii ar fi trebuit să schimbe multe în structura economică. Un creditor ar spune: "bine, suntem de acord, datoria este datorată petrolului. Cum ați putea reduce importul de petrol? Ar trebui să schimbați această industrie..."

A: Este o procedură similară celor din negocierile actuale cu Banca Mondială și cu Fondul Monetar...

S: Da, s-ar pune chestiunea că structura de producție nu este una viabilă.

A: Dar știu că la un moment dat sugerați la Europa Liberă sau la Vocea Americii o altă strategie...

S: Am spus că România încearcă să plătească datoriile în totalitate atunci când creditul român este foarte jos. România a spus că va plăti într-o situație în care era evaluată ca o țară care nu putea să-și plătească datoriile. Deci datoria era considerată pe piața financiară ca valorând o sumă mult mai mică decât cea nominală. Românii au spus că plătesc tot ce este scris pe hârtie - o atitudine absurdă. Atitudinea normală, logică, economică, era: "e clar că piața vede situația noastră. Hai să negociem și să vedem cum am putea să reducem această datorie și pe de altă parte să vedem ce schimbări în economia românească ar justifica această creștere a interesului internațional." În loc de aceasta, ei au decis: "noi suntem eroi, plătim datoria" - o atitudine stupidă.

A: Care a fost reacția la acest comentariu?

S: Mi-a scris cineva că "noi suntem mândri, noi plătim", o reacție foarte stupidă. În ceea ce privește România de azi cred că s-ar putea face mult mai mult dacă ar fi o economie deschisă, fără frică de a fi deschisă și de a participa la comerțul internațional sau de a lichida o serie de industrii care sunt dezastruoase și pe care guvernul le continuă fiindcă, în loc să-și dea seama că problema privește întreaga țară, încearcă să realizeze anumite ajustări particulare cu sprijinul muncitorilor. Dar există alte soluții care se pot aplica.

A: Spuneți că trebuie căutate soluții globale, pentru întreaga țară, nu numai pentru soluționarea unor situații de criză temporare. Acest lucru a mai fost observat, că guvernul face de fapt un management al crizei în locul unei modificări structurale.

S: Și eu observ asta de aici, fără a fi foarte bine informat. Ei încearcă să soluționeze cazuri individuale, în loc să aibă o concepție generală - unde mergem cu economia aceasta? În ce sens ne îndreptăm? Cum am putea deschide porțile?

A: Nu prea am fost pregătiți în România pentru a gândi în astfel de termeni, de alternativă organizațională, de alternativă instituțională. Nu suntem obișnuiți să gândim în termeni de strategie economică, noi gândim punctual și conjunctural.

S: Este păcat, este foarte păcat pentru țară, sunt 20 de milioane de oameni interesați care pot găsi soluții și aceste soluții trebuie găsite cu curaj. Nu s-a reconceptuat economia. Am spus și repet: economia concepută de către comuniști a fost o copie, de altfel stupidă, a Rusiei. Și în Rusia era o politică rea, dar este încă mai rău să o copiezi într-o țară mică, cum este România.

Dar să revin la problema economiștilor: Am scris asupra României încă dinainte de război, în 1939. Citeam mulți oameni politici, ca Marghiloman și alții, care au jucat un rol important în acea vreme - dar economiști nu prea sunt, economiștii au început să se exprime mai în detaliu, mai în serios, între 1930 și 1935. Erau anumiți economiști care, de exemplu, au studiat chestia țărănească, situația țărănimii, cum a fost Virgil Madgearu, care a studiat serios, cu metode occidentale, rolul țărănimii, structura ei, ș.a.m.d. Dar nu au fost studii, cu excepția studiilor Băncii Naționale, a bazelor ei statistice și a celor întreprinse de Manoilescu. Acestea sunt excepții și nu se poate vorbi de o școală economică sau de grupuri de lucru pe economie. Și, după aceea, în timpul regimului comunist, niciodată nu a fost o publicație la care ne putem referi pentru perioada asta, nu existau surse românești pe care să te bazezi, în afară de statisticile economice, și încă nici în astea nu puteai să ai încredere absolută.

A: Am înțeles. În comparație cu alte țări, cum ar fi Slovacia, Ungaria, Polonia...

S: ...Unde au fost mulți economiști pe care i-am citat de multe ori în studiile asupra Estului European. Aceștia au jucat un mare rol când au ajuns să schimbe sistemul, să facă propuneri de schimbare și multe dintre aceste propuneri sunt foarte interesante. Sunt economiști cehi, polonezi, unguri, dar în România nu au fost niciodată în timpul acestui regim autori relevanți care să publice și să capete o autoritate internațională.

A: Dar pentru că ați adus vorba de Iugoslavia, credeți că este relevant sistemul iugoslav pentru noi astăzi, în materie de guvernare a întreprinderilor de către muncitori?

S: Au fost câteva idei interesante dar nu extraordinare.

A: Deci nu mai sunt relevante astăzi?

S: Nu, nu sunt relevante.

A: Sunt mulți care spun că socialismul de piață poate fi organizat pe baza modelului de autogovernare a întreprinderilor dezvoltat în Iugoslavia sau a controlului muncitoresc asupra întreprinderii.

S: Nu este chiar adevărat, sistemul acesta nu a fost un sistem durabil și de altfel partidul a continuat să aibă o influență foarte mare, cu toate că spunea că nu are influență. Economia nu a fost o economie performantă; Iugoslavia era într-o situație mai bună nu atât datorită sistemului de organizare economică ci fiindcă exporta muncitori în Germania; o mare parte a muncitorilor iugoslavi era în Germania. Nu sunt lucruri mari de amintit, dar am scris asupra a ceea ce au scris economiștii iugoslavi și nu este ceva care va rămâne important.

A: Și ungurii?

S: Ungurii au economiști mai distinși...

A: Se pare că au cel mai mare succes în tranziție...

S: Da, au avut multe idei în timpul tranziției, încercări de a transforma sistemul și analize ale transformării acestui sistem. Am o listă foarte mare a celor care au participat la aceste dezbateri. Era un jurnal *Acta Economica* care era foarte interesant și pe care întotdeauna îl luam și în care arătau cum s-ar putea schimba sistemul și s-ar putea ajunge la așa-numitul “socialism de piață”. Totuși nu sunt scrieri despre care să se poată spune că sunt decisive. Erau încercări de a modifica sistemul în timpul acela și am o listă substanțială a celor care au produs aceste idei.

A: Mie mi se pare că e important pentru ceea ce se întâmplă mai târziu în anii '90 faptul că au existat economiști de felul acesta și încercări de a modifica sistemul încă din anii '60. Mi se pare că succesul tranziției în anii '90 este determinat în foarte mare măsură de cât de mult s-a gândit în materie de soluții la problemele economice sau de reformă în țările respective înainte de 1990.

S: După părerea mea, și așa putea să verific, încercările pe care le făceau scriitorii unguri, iugoslavi sau polonezi se refereau la transformarea unui sistem în cadrul existenței controlului partidului asupra economiei. În alte cuvinte era o discuție care se desfășura întotdeauna în cadrul acesta: cum să schimbi sistemul existent într-unul în care piața să joace un rol mai important, dar păstrând controlul partidului, ș.a.m.d. Ori, economia de astăzi și schimbările aduse în anii '90 au depășit cu mult această fază. Cel puțin teoretic guvernul trebuie să se ocupe de multe lucruri dar nu este proprietar, nu combină interesele statului cu cele ale economiei private. În teorie economia privată se dezvoltă în afara acestor sfere statale și experiența și scrierile dintre 1950 sau 1960 și 1990 relativ la transformările unei economii de tip sovietic au avut influență, dar nu una directă ci doar una indirectă.

Ceea ce au încercat acești economiști a fost să vadă cum, în cadrul unei economii care rămânea în legătură cu economia sovietică și cu regimul sovietic, s-ar putea diminua rolul statului, în ce direcție s-ar putea diminua, cum s-ar putea da stimulente unor sectoare pentru a produce mai mult, ș.a.m.d. Este cu totul altfel față de sistemul pe care Gorbaciov vroia să-l instaleze. Nu uitați că, sub NEP, statul controla majoritatea producției, toate marile industrii, comerțul, băncile, toate acestea erau în mâinile statului. Eu am o lucrare în care am numit asta “capitalismul de stat” și problema este: ce fel de relații stabilești între acest sistem și restul economiei, cum amplifici relațiile, cum privatizezi anumite sectoare, dar nu tot sistemul, sistemul rămânând același. Abordarea economiștilor estici este diferită de cea a politicilor de tip NEP, fiind mult mai îndrăzneată, dar nu ajunge totuși la nivelul unei schimbări de sistem radicale. Schimbarea de sistem rămâne implicită numai.

Economiștii maghiari erau în favoarea reducerii foarte substanțiale a rolului statului și încercau să găsească metode pentru aceste dezvoltări. Bor, Lipinski, Brus - polonezi, Janosi - unguri, Lantai, Sik, Comenda, Kozusnik - cehoslovaci, fiecare a propus schimbări foarte interesante încă din anii '50-'60. Cartea mea care trece în revistă ideile lor a fost publicată la sfârșitul anilor '70.

A: Și la vremea respectivă nu era nici un român care să contribuie la această dezbatere?

S: Nici unul, și am citit cu atenție aceste literaturi. Nu era nici unul.

A: Foarte interesant. Deci aceasta este o carte care trece în revistă toată gândirea din estul Europei cu privire la *Organizational Alternatives in Soviet-Type Economies*, la felul cum se poate restructura sistemul. Și ați trecut în revistă toată literatura din acel timp.

S: Și nu era nici un român în această literatură.

A: V-ați uitat peste literatura din România?

S: Dar nu era nimic, nicăieri. Nu era o revistă ca, de exemplu, *Acta Economica* în care să ai ce să vezi. Îmi trimiteau într-o vreme niște reviste dar acestea nu prezentau nici un interes.

A: Ceea ce spuneți este că încercările făcute de acești economiști din Estul Europei erau de a modifica și de a găsi alternative în cadrul sistemului, iar transformarea de după 1990 era o transformare în afara sistemului... Tranziția la economia de piață este ceva diferit de transformarea sistemului sau de întoarcerea la NEP. Și de aceea spuneți că experimentele lor nu au fost decât indirect relevante pentru ce s-a întâmplat în tranziție. Părerea mea este că dacă oamenii aceștia au încercat să gândească chiar și atunci, în cadrul sistemului, alternative, aceasta i-a ajutat foarte mult în anii '90, în perioada de tranziție.

S: Așa este, ceea ce spuneți este corect. Ei au propus lucruri foarte interesante dar repet: scopul lor era schimbarea în cadrul sistemului existent, transformarea și nu înlăturarea acestuia. Este însă interesant de văzut ce propuneau acești economiști pentru că ei au fost, de altfel, foarte îndrăzneți și uneori au mers cu sugestiile lor foarte departe.

De exemplu să luăm câteva cuvinte din Lipinski care spune că deși "economia socialistă e bazată pe proprietatea socială a mijloacelor de producție și controlul social al proceselor de producție, totuși proprietatea socială a mijloacelor de producție nu implică un management centralizat, condus de către stat, al proceselor de producție" - iată ceva ce lovește toată concepția sovietică - a spune că avem proprietate socială dar asta nu înseamnă că trebuie să avem un management centralizat. În alte cuvinte, industriile pot aparține statului, dar managementul lor poate fi descentralizat. Această poziție depășește cadrul NEP, sub NEP nu era vorba de a descentraliza controlul industriei, al băncilor și a.m.d. Acestea rămăneau sub controlul statului și în jurul acestui nucleu centralist exista piața, e adevărat, o piață bazată pe relații între stat și consumatori.

A: Mai degrabă era vorba despre o piață pentru bunuri de consum și diverse servicii.

S: Dar nu și de descentralizarea controlului industriei și al băncilor, asta este total diferit de NEP. Lipinski însă spune "unitatea principală a procesului de producție este formată din întreprinderile independente, fiecare urmărind și rezolvând în aria sa progresul tehnic, producția, tehnologia, organizarea și controlul produselor, a proceselor de producție" - asta este schimbarea și este una crucială.

A: Dumneavoastră ați trecut în revistă în această carte aceste idei și economiștii care le propuneau în perioada respectivă...

S: Ar fi interesant să ne uităm la anumite probleme fundamentale abordate în încercarea de a îmbunătăți sistemul de management al economiei socialiste. De acord, spuneau ei, nu se modifică bazele dar se observă că trebuie modificată concepția. Este foarte interesant în sensul că-ți dai seama că acest sistem are multe variante posibile, dar aceste variante nu au fost niciodată aplicate.

A: Și credeți că ar fi avut mai mult succes dacă aplicau sistematic una din aceste variante? Am discutat deja ceea ce spuneau von Mises, Hayek, și alții..

S: Nu, dar e interesant că existau oameni care au încercat să formuleze astfel de variante; de exemplu Lipinski spune: “îmbunătățirea și introducerea metodelor științifice într-un sistem de planificare a managementului economiei trebuie să fie înțeleasă nu simplist, ca o adaptare parțială a sistemului prezent, prin îmbunătățirea indicatorilor individuali cu scopul de a remedia numai cele mai frapante neajunsuri ci mai degrabă ca o fundamentală rejudicare a principiilor și metodelor de bază ale planificării”. El arată că planificarea nu poate să funcționeze, că tot ce s-a făcut din acest punct de vedere este eronat, cu alte cuvinte formulează critici ale sistemului sovietic așa cum s-a dezvoltat acesta în 70 de ani. Asta nu e ceea ce făcea Gorbaciov. Gorbaciov critica sistemul lui Stalin însă spunea: "hai să ne întoarcem la sistemul care l-a precedat", nu aduce idei noi; aici sunt idei noi. Dar e interesant că aceste idei noi au fost propuse cum am spus de economiști unguri, polonezi, cehi și nu de ruși, bulgari sau români.

A: Dumneavoastră aveți o imagine foarte clară a mișcărilor de idei în ceea ce privește economia din Estul Europei.

S: Aceste idei erau interesante nu numai pentru că arătau posibilități de variație în sistem dar, mai mult, pentru că erau de fapt o critică a întregii politici economice rusești care a debutat la 1928.

A: Era până la urmă și o tensiune între economiștii est-europeni din țările satelite pe de o parte și cei din URSS pe de altă parte. Primii critica modelul sovietic și spuneau că acest model nu e viabil. Rezultă din toate cele spuse de dumneavoastră că exista o complexitate foarte mare de idei, de încercări de organizare sistemică în cadrul blocului sovietic, multe tensiuni cu implicații politice. Noi, din perspectiva anilor '90, tindem să vedem sistemul ca unul omogen și îl vedem strict din perspectiva criticii lui Hayek și von Mises ca fiind unificat, cu aceleași probleme peste tot.

S: Nu era omogen. În cadrul acestui sistem erau mai multe variații. La urma urmelor este clar că ei au încercat, de la 1958 la 1988, timp de trei decenii, 30 de ani, să vadă dacă nu există alte soluții în transformarea acestui sistem și soluțiile pe care le propun erau, în mod esențial legate de oferirea libertății fiecărei industrii, care, cu toate că rămâne socialistă, trebuie să-și găsească căile și modalitățile ei proprii. Cum v-am spus ele au fost aplicate, în parte, până la un anumit moment în Ungaria, dar nu în Polonia și în Cehoslovacia. Dar ele reprezentau în același timp o critică foarte curajoasă a sistemului sovietic și, în general, a socialismului de stat. În acest sens ele erau și mai interesante, fiindcă nu erau numai alternative în cadrul în care ei le formulau, ci ajungeau să sune și ca alternative în ceea ce privește sistemul în general, dacă le judeci corect.

Pe de altă parte este foarte interesant de văzut cum au căutat soluții celelalte țări fiindcă, într-un sens, îți pui urmărirea problemă: Sub regimul comunist numai anumite țări au încercat să găsească alternative. Aceste soluții nu au fost cele mai bune dar au existat. Acestea au căutat soluții; nu le-au găsit, soluțiile pe care le-au propus nu erau viabile. Dar totuși, au căutat. În România nu s-a căutat o soluție. De ce? Nu pot spune de ce. Poate controlul partidului a fost mai puternic și mai totalitar decât în alte țări și asta explică poate acest lucru fiindcă sunt oameni foarte inteligenți în România, cum sunt și în Ungaria și în celelalte țări estice. Sunt oameni foarte inteligenți și capabili, dar atunci când mă uit la aceste jurnale economice care îmi vin din țară îmi dau seama cât de dezastruos a fost sistemul pentru ei.

A: Vroiam de mult să vă întreb cât de marxist a fost sistemul instaurat în Rusia și în Estul Europei. Structura și organizarea sistemului sovietic, practica sa, respecta canonul marxist?

S: În viziunea lui Marx și a lui Engels schimbările urmau să aibă loc după răsturnarea capitalismului. În primul rând, trebuia introdus un stat de comune, administrate de jos în sus, nu de sus în jos care urma să înlocuiască sistemul militar, birocratic, permanent al administrației de stat care era specific capitalismului. În al doilea rând, proprietatea colectivă urma să înlocuiască proprietatea privată și, atunci când acest proces urma să se finalizeze, el urma să domine legea valorii. Cu alte cuvinte legea valorii urma să fie eliminată în acest moment. În al treilea rând economia nonmonetară urma să se extindă, înlocuind în final piețele și schimbul de bunuri și, în al patrulea rând, interesul privat urma să fie dominat de interesul colectiv. Sfera interesului privat nu are importanță pentru Marx în fața interesului colectiv.

Având în minte aceste patru puncte pe care Marx le susținea - organizația, proprietatea, instrumentele economice și determinarea scopurilor - este util să le confruntăm cu practica respectivelor regimuri. În ceea ce privește organizarea statului de jos în sus este evident că nu asta s-a întâmplat; statul a fost organizat de sus în jos, sub direcția Partidului Comunist. În al doilea rând, în ceea ce privește proprietatea, preceptele marxiste au fost duse la îndeplinire mai ales în ceea ce privește proprietatea asupra băncilor, industriei ș.a.m.d., dar a fost menținută pentru un timp proprietatea privată asupra terenurilor agricole chiar și în Rusia. Totuși al doilea punct a fost executat în cea mai mare măsură. În al treilea rând, în ceea ce privește instrumentele, s-a pus problema cum trebuia să se combine planificarea cu piața. Așa cum am discutat deja au fost multe dezbateri pe această problemă și multe schimbări. În sfârșit, cum puteau fi luate în considerație interesele muncitorilor și preferințele planificatorilor? Niciodată nu s-au luat în considerație interesele muncitorilor, ci obiectivele planificatorilor. Așadar, dacă te uiți la cele patru puncte, observi că cel pus în practică cel mai bine a fost cel ce privește naționalizarea și colectivizarea.

În plus, dacă te uiți la schema propusă de Marx, îți dai seama că în realitate această schemă a avut alte aplicații decât cele propuse de el. Dacă te uiți la variațiile sovietice, trecerea de la comunismul de război la NEP, apoi la planificare, apoi încercarea de a reveni la NEP, vezi că evoluțiile și propunerile de reformă în blocul sovietic au fost diverse și numeroase. Nu poate fi vorba de un sistem "marxist", de o matrice marxistă. Imaginea aceasta ne este întărită dacă privim la țările satelite sau la atitudinea lor față de marxism. De exemplu, în 1950 Polonia a condamnat așa-zisa știință economică bazată pe marxism și a declarat că era o știință a palatului, adică a administrației centrale care nu avea alt scop decât să explice fiecare act al acestei administrații - Kurowski a spus asta. Lange a spus și el că economiștii și teoria economică au devenit apologetici, dogmatici și schematici. Asta a fost după 1953.

În Cehoslovacia în 1968, Selucky, de exemplu, a afirmat că toate combinațiile adoptate de la început în limitele modelului au eșuat; un alt economist foarte cunoscut a spus că toate demersurile sunt caracterizate de dogmatism și ceea ce era necesar era să se înceapă o campanie împotriva dogmatismului. Vedeți cum s-au separat: întâi au declarat că era o teorie apologetică și trebuie schimbată, apoi că timpurile s-au schimbat și că ar fi trebuit să se lupte mai ales împotriva dogmatismului. În Iugoslavia contestările au început mai de curând și și-au schimbat sensul în mai multe rânduri. Economiiștii din 1946 au fost

în favoarea dezetatizării economiei, adică în favoarea separării economiei de puterile administrative ale statului, a descentralizării conducerii economice. În ceea ce privește formele de proprietate, ei susțineau că fiecare unitate economică ar trebui să se autoadministreze. Conform lui Kardelj - într-un sens cel mai mare teoretician în 1940-1950 în Iugoslavia - dilema principală a sistemului era alegerea între autoadministrare și statism. Pe scurt, dacă luăm ca reper viziunea lui Marx și Engels și privim la toate variațiile din practică și la dezbaterile economice din interiorul sistemului, este greu de spus ce și cât a fost "marxist"...

A: Aveți dreptate, m-am gândit și eu: avem URSS și Iugoslavia, ambele ziceau că sunt marxiste... Ce deducem de aici despre viziunea marxistă?

S: Ați menționat Iugoslavia: Tot în Iugoslavia a existat un curent care a criticat exploatarea sovietică a țărilor comuniste - cu alte cuvinte erau împotriva sistemului sovromurilor și în același timp aveau următoarea idee: rușii sunt cei mai bogați în economia sovietică, mai ales că rușii își supraapreciau rezultatele, prin urmare este rolul lor să ajute țările comuniste, nu să le oprime prin stabilirea acestor sisteme. În alte cuvinte, variațiile în mărime, în înzestrare, în venit trebuie ducă la aceste ajutoare; ar fi antimarxist să exploatezi țările mici.

A: Asta făcea Rusia? Rusia a exploatat țările mici?

S: Sigur că da. Cum s-au făcut sovromurile? Germanii au intrat în România și, de exemplu, au luat vapoarele care circulau pe Dunăre și le-au dus la Leipzig. Rușii le-au rechiziționat și au spus că acestea erau bunuri germane, deci de acum le aparțineau rușilor - era vorba despre vapoare românești care erau la Leipzig. După aceea s-au întors spre România și au spus: "Hai să facem o societate de exploatare navală a Dunării. Noi vă dăm vasele, dumneavoastră o să ne dați munca și o să o împărțim câștigurile în două", adică rușii în loc să dea vapoarele românești înapoi românilor au spus că acelea erau vapoare sovietice luate de la germani și s-a făcut o societate. Toate sovromurile s-au făcut în acest fel, adică bunurile românești furate de germani au devenit bunuri rusești cu care au făcut societățile anonime cu România. Era deci vorba despre exploatare.

A: Este clar că din punct de vedere economic era vorba de exploatare. Nu este vorba de o propagandă naționalistă...

S: Nu, din punct de vedere economic este foarte clar că ajutorul sovietic frățesc nu a existat niciodată. A fost numai propagandă și când s-a spus că au exploatat România la sânge este adevărat, privind lucrurile din perspectivă economică și fără nici un fel de ideologie la mijloc. Au exploatat și pe unguri, dar mai ales pe români fiindcă românii au răsturnat alianța cu germanii în 1944. Rușii au venit în 1945 și au intrat într-o țară ocupată și în această țară ocupată au stabilit aceste sisteme de exploatare care par incredibile astăzi. Bine, dacă ar fi fost Germania ar fi fost plauzibil, aceasta era ideologia lor pe față. Dar acești mincinoși spuneau altceva în timp ce de fapt duceau o exploatare cu adevărat sângeroasă.

A: Da. Dar după aceea, peste ani, ei susțineau au ajuns să ne întrețină, respectiv că tot spațiul estic este întreținut prin prețuri ieftine la energia furnizată de Uniunea Sovietică.

S: Da, dar luaseră și luau din România multe alte lucruri și ar fi interesant de făcut o balanță a acestor lucruri luate, dacă s-ar putea stabili exact care au fost prețurile. Dar faptul ultim era că rușii nu aveau nici un drept asupra acestor proprietăți cruciale în

economia românească. Rusia pretindea că era o țară prietenă cu România. Dar nu, a tratat România ca o țară inamică spunând în același timp că suntem amici foarte mari.

A: Prin implicație, dacă o bună parte din venitul național nu ar fi fost transferată la ruși, redresarea economică de după război ar fi avut loc mult mai repede.

S: Da, poate. Spun poate fiindcă nu am încredere în sistemul acesta de tip sovietic. Sistemul era un sistem inadecvat pentru încurajarea dezvoltării economice. De la început prioritățile pe care le-a stabilit erau priorități absurde pentru o țară ca România. Ei au dorit să dezvolte anumite industrii care nu au avut nici un sens, care nu au vândut produsele pe care le produceau, care nu puteau să fie competitori pe piață, pe piața europeană sau pe piața internațională.

A: Rușii nu ne-au lăsat să participăm la Planul Marshall. Credeți că s-ar fi schimbat lucrurile dacă am fi fost lăsați? Eram noi pregătiți să acceptăm un plan Marshall? Se spune că succesul planului Marshall s-a datorat faptului că structura economiei europene era de așa natură încât putea să absoarbă și să folosească productiv ajutorul economic american. Era România pregătită în anii '45-'48 să primească acest ajutor?

S: Fără nici o îndoială. Cu sfaturile potrivite ar fi fost foarte ușor să fie reconstruită și integrată Occidentului. Dacă n-ar fi avut acest sistem atroce de comandă în fruntea căruia se aflau niște neisprăviți care susțineau că sunt experți în economie, că aveau un plan... Ei au copiat ceea ce au făcut rușii și niciodată nu au permis să se strecoare vreoa idee diferită.

Am spus că încercările Estului European de a crea o nouă structură de management, de a limita extinderea naționalizării, de a reconsidera caracterul planului central, de a recunoaște conflicte de interese care există între țările socialiste, toate acestea au cerut o reevaluare și o reconsiderare a numeroase teze marxiste și a multora din tezele și teoriile sovietice. În acest sens au existat încercări de a reconsidera aceste probleme dar cele mai remarcabile au fost în Ungaria și au lipsit cu desăvârșire în Bulgaria și în România. Este foarte curios de ce în România nu s-a făcut mai mult. Nu vorbesc acum de planul Marshall dar, de exemplu, nu am văzut niciodată o critică a sovromurilor.

A: În alte țări existau critici ale intervenției sovietice?

S: Sigur, existau, dar nu în România. Cel puțin eu nu le-am văzut și totuși am urmărit în detaliu problema.

A: Erați foarte interesat de evoluțiile din zonă în perioada respectivă.

S: Sigur, am fost foarte interesat de economia românească până în 1960-1970. Am fost foarte interesat de întregul Est european, dizertația mea de doctorat din 1952 s-a concentrat pe aspectele sale economice și în cartea care am scris-o în 1957 am reluat tema. După aceea, începând din 1959-1960, interesul meu s-a concentrat treptat asupra economiei ruse și în anii ce au urmat am lucrat asupra economiei sovietice mai ales și, în funcție de interesul pentru economia sovietică, am comparat evoluțiile cu cele din țările Estului european. În alte cuvinte după 1959 nu am continuat cercetările exclusiv asupra estului european, mi-am mutat interesul asupra Rusiei și sistemului sovietic în general.

A: Deci ați privit la țările satelite în măsura în care era relevant asupra studiului economiei sovietice. Dar România nu era relevantă din acest punct de vedere.

S: Da, din această cauză când am scris asupra României am făcut-o pe scurt. În toate cărțile care au urmat există referințe la România dar nu ca un obiect major de studiu.

Era mai interesant ce se întâmpla în țările celelate. De exemplu, cartea din 1979

despre care v-am vorbit era în întregime centrată pe deviațiile de la teoria standard, dar în România nu exista nici o una. Cartea este din nou asupra Estului Europei, dar asupra deviațiilor din Est, dar cum acestea nu au existat în România sau în Bulgaria nu am menționat deloc aceste țări.

A: Credeți că România era în 1938 pe o traiectorie economică pozitivă, era în creștere, era pe o direcție bună? Pentru economiștii din generația mea anii '38-39 au rămas un punct major de referință.

S: Da, eu cred că direcția era bună. Am scris asupra României înainte de război, dar atunci, înainte de a face doctoratul, eram concentrat mai ales pe aspectele politice din țările de la Est. Asta m-a ajutat pentru că am ajuns să înțeleg mai bine aceste țări. Am scris articole în 1939 asupra României, Poloniei și asupra fiecărei țări și aceste studii mi-au permis după aceea să mă uit la economie. Când m-am uitat la România înainte de război ceea ce am reținut era felul în care menținea balanța între imperialismul german și țările occidentale, care era rolul Rusiei în acest sistem ș.a.m.d. După război am analizat felul în care aceste economii au fost transformate. Ceea ce am făcut înainte de război era un soi de pregătire, de introducere, nu erau studii economice.

A: Dar cunoșteți bine situația României

S: Da, citeam și am continuat să citesc foarte intens asupra României.

A: Cum erau oamenii politici români în perioada interbelică?

S: Erau unii care erau remarcabili, alții erau mediocri. Când mă uit la România acum găsesc multe puncte de asemănare cu anii dinainte de război, și este interesant fiindcă atunci când mă uit la alte țări văd foarte mari diferențe. În primul rând această dominație absolută a Partidului Comunist nu și-a găsit o opoziție serioasă în România, nu a existat o mișcare care a răsturnat-o. Ceea ce a răsturnat sistemul a fost surpriza sovietică, ea a permis răsturnarea din România. Atunci când te uiți la trecut, în 1980 de exemplu, nu vezi o mișcare în interior. Nu a existat o mișcare intelectuală și politică similară celei din Ungaria, de pildă. Când această dominație s-a prăbușit și a început căutarea de soluții, soluțiile sunau la fel ca și în anii '30. Se găsesc aceleași tendințe, același gen de oameni care nu au o formație solidă în economie. De exemplu, ungurii s-au dus și au studiat economia în țări capitaliste. Economiști tineri români abia acum au început să vină să studieze aici. Când am întrebat pe cineva care deținea o diplomă în România și care venise să studieze în America dacă îi place ceea ce face aici mi-a răspuns că totul este diferit, nu este același lucru ce a învățat în România și ce învață aici. La fel și politicienii: au fost formați într-un anumit sens și când s-a dărâmat sistemul ei nu au avut contactele necesare cu Occidentul, foarte puțini au avut aceste contacte și, într-un sens discuțiile au ajuns să fie la fel ca cele din 1930, aceleași modalități de abordare și aceleași soluții se dau unor probleme noi.

Poate că ar trebui ca România să încurajeze masiv oamenii să studieze în afară. România s-a schimbat masiv în 1848, intelectualii s-au dus în Franța să studieze - atunci Franța era importantă. Astăzi ar trebui să se întâmple același lucru - tinerii ar trebui încurajați foarte mult să se ducă în străinătate, să studieze masiv în America de exemplu și să schimbe aceste tipare care sunt foarte similare cu cele din anii '30-'40. Într-un anumit sens, chiar partidele se recrează pe aceeași linie în loc să se coaguleze pe linii noi. Chiar se începe din nou cu aceleași idioțenii. Câteodată te întrebi - suntem în 1936 sau în 2000? Te uiți la lupta dintre partide cu o ideologie care aparține anilor 1933-1936

și ideologia celor care sunt, într-un sens, bântuiți de strigoii anilor '70-'80 și ți se pare curios de ce o țară care este extrem de capabilă s-a blocat într-o asemenea situație.

A: Vorbeam de perioada interbelică: dumneavoastră credeți că țărănișmul mai are vreo șansă, mai este viabilă doctrina țărăniștă în România în anii 2000?

S: Nu cred că țărănișmul este o soluție. Dar nu pot să dau o părere serioasă în ceea ce privește politica. Ceea ce mi se pare mie foarte necesar, spus în câteva cuvinte, este să se încurajeze o mișcare masivă a studenților către o țară cum este America sau Franța. Când ascult radioul românesc mi se pare că ceea ce se copiază de aici sunt lucruri care nu au importanță - de exemplu reclamele în stil american.

Dar ceea ce este important nu este asta, ci organizarea economiei. Ideile de economie și management care există în Occident trebuie cunoscute și dezbătute în România. Sunt oameni foarte capabili să le dezbată și în America școala nu se termină la vârsta de 20 de ani. Și cei care au 30, 35 de ani trebuie trimiși aici, să vadă lucruri noi, să intre în contact cu lumea occidentală, altfel rămân în contact cu strigoi și cu vechi poziții din 1930 care nu au nici un sens astăzi.

De asemenea, există anumite atitudini care îmi amintesc de trecut. Am fost odată convocat să vorbesc cu un înalt demnitar român la Washington și mi s-a părut că cei care vorbeau acolo erau sevili, umili; aici nici o discuție nu este niciodată atât de servilă. Acest demnitar care zice că este economist a scris o carte de economie și am fost invitat să particip la o masă rotundă pe marginea ei. Am citit-o și apoi am scris o notă în care am spus că era o carte foarte proastă pentru că nu percepe schimbările conform logicii de astăzi. Omul acesta vorbea ca și cum ar veni din secolul al XIX-lea. Când a venit la discuții nici nu am putut să mă exprim, să spun că acum se discută despre o altă revoluție, revoluția tehnologică care este imensă la ora actuală, dar nu am putut să vorbesc fiindcă nu am fost lăsat să vorbesc dar am sesizat servilitatea celor care au participat la discuție - parcă era Dumnezeu. Aceste atitudini nu există aici. Și în plus cartea era foarte rea, foarte proastă, mediocră, fără nici o idee inteligentă, nimic. Din această cauză mi se pare că este bună înmulțirea contactelor cu Occidentul, deschiderea țării într-un mod cu adevărat curajos la aceste idei. Câteodată contactele care le-am avut m-au întristat, de exemplu cei care spuneau "țara nu e de vânzare" - ce dobitocie! Țara trebuie să se schimbe, să se schimbe radical. Trăim așa o schimbare imensă în lume și România parcă trăiește în 1930.

A: Aveți dreptate, dar ce poți face dacă atunci când te uiți în Parlamentul României vezi că majoritatea gândesc într-un fel sau altul în parametrii aceștia din anii '30, '50, '60, '70. Ce este de făcut în această situație?

S: Nu știu ce este de făcut, eu observ doar de departe și nu într-un contact nemijlocit. Dar aici există atâtea probleme noi, foarte interesante. Sunt atât de impresionat de lucrurile care vin din România fiindcă în momentul când am părăsit România era o țară care avea noțiunea Occidentului, care avea contact cu Occidentul. De exemplu, când citești scrierile Băncii Naționale din 1938, rămâi impresionat și douăzeci de ani mai târziu de nivelul discuției și de gradul de înțelegere a problemelor. Astăzi mi se pare că nu s-a schimbat nimic în 40 de ani. Este foarte ușor să restabilești contextul, auzi aceleași lucruri. Din cauza aceasta nu am urmărit ceea ce se publica în țară, cu toate că mi-ar fi fost foarte ușor să o fac. Dar când te uiți de exemplu la ultimele scrieri, în timp ce o țară ca Ungaria este în anul 2001 din punct de vedere economic, România este, în cele mai bune cazuri cu 10 ani în urmă, iar în ceea ce privește concepțiile cu 40 de ani în urmă.

Este ceva foarte serios și trebuie analizat de ce se întâmplă acest lucru și este cu atât mai de neînțeles când te uiți de pildă la progresul făcut din punct de vedere intelectual în anii '20-'30, când România era în contact cu Occidentul, dând scriitori de valoare - l-am menționat pe Madgearu - care erau interesați de dezbaterile contemporane. De atunci însă nu am mai văzut nimic, poate în ultimul timp nu am mai urmărit eu destul. De exemplu îmi pare foarte rău că atunci când te uiți la date găsești pentru România numai date vechi, în timp ce pentru celelalte țări estice găsești ultimele date. Acum este mai bine, de exemplu FMI are statistici mai recente asupra României, dar date și analize actuale asupra României nu am văzut provenind din țară, și poate că mă înșel, nu știu ce cărți au mai apărut în țară.

A: Nu, este adevărat că este foarte greu să construiești baze de date despre România, dar în ultimul timp este totuși mai ușor.

S: Da, și nu am mai văzut anuare statistice românești fiindcă nu m-au mai interesat. Dar m-am uitat la anuare rusești și s-a văzut un efort serios de integrare în standardele internaționale, un efort foarte apreciabil, mai ales că eu cunosc an de an toate statisticile și scrierile sovietice din 1956 până astăzi și se vede că s-au schimbat.

A: Ați pomenit un înalt demnitar care o să rămână nenumit și cartea lui minunată, dar l-ați cunoscut și pe fostul președinte al României personal. Cum l-ați cunoscut?

S: L-am cunoscut din întâmplare, a fost aici la Bloomington și mi-a dat și un disc foarte interesant. Nu era președinte atunci. Dar aici au fost o serie de discuții. Sunt câțiva oameni care au venit din România și au avut loc câteva discuții în cadrul cărora mă întrebam dacă trăiesc cu treizeci sau patruzeci de ani în urmă. Nu ai impresia a ceva nou, vibrant, viu, modern.

A: La începutul anilor '70 sau '80 a fost aici și un fel de economist din România.

S: Cum îl chema pe smintitul acela?! A ajuns mare profesor în țară!

Ce teribil, ce mediocritate, ce zero, domnule! Din cauza aceasta spun că progresul modern este împiedicat în țară. Este teribil când te gândești. Omul ăsta era așa, servil, într-un fel care era în contradicție cu America. Mă întreba tot timpul cine face asta, cine face cealaltă. Ieșea pe ușă uitându-se la mine, ieșea cu spatele la ușă, scuturându-și mâinile. Mă uitam la el și îmi spuneam că așa ceva nu se poate. Ce, suntem în timpul turcilor? Probabil este un soi de a ieși din casă cum se făcea în timpul turcilor, la 1500, la 1600 dar nu astăzi. S-a dus la Business School. Este foarte interesant pentru că l-am comparat cu un alt student - am văzut sute de studenți și în timp ce am predat și după ce am predat. De exemplu, un alt caz foarte interesant care arată cum înapoierea din țară care se manifestă afară - românul acesta a ieșit așa cum v-am spus, dar era un student din Turcia care a venit la mine cu o geantă plină de lucruri și m-a întrebat "Ce vreți?"... i-am spus "Cum adică, ce vreți? Ce faceți, vindeți lucrurile acestea?" Nu, mi-a răspuns el, dar am să fiu studentul dumneavoastră. Îl întreb: "Dar unde ați învățat să veniți să-mi dați lucruri?". I-am spus "ieși domnule, afară"; nu am văzut în viața mea o scenă ca asta.

Am văzut și alți studenți așa, bizari. De exemplu am avut doi studenți foarte diferiți din Afghanistan. Unul a venit foarte bine îmbrăcat împreună cu nevasta și mi-a spus "Vreau să mă înscriu în cursul dumneavoastră dar vreau să am A". I-am spus "Cum, A - stați mai întâi să văd ce știți". El îmi spune "Dacă nu am A eu nu pot să mă întorc, eu sunt șeful băncii acolo". Și asta mi s-a părut amuzant și mi-a rămas în minte. Sunt foarte multe lucruri curioase fiindcă am predat de multe ori dezvoltarea țărilor nedezvoltate și am avut ocazia să văd unele figuri care mi-au rămas pe viață în minte. Un alt student din

Afghanistan a scris la examen câteva rânduri, nu am înțeles dacă era în arabă sau în engleză, l-am chemat și l-a întrebat "Ce este bazaconia asta?" El mi-a răspuns: "Domnule, eu sunt șeful vămii între Afghanistan și Rusia și dacă vă comportați așa noi o să închidem acea trecere". I-am spus "Bine, domnule, închideți".

A: Dar ați avut curaj, dacă ați fi creat vreun incident diplomatic?

S: Da, este bizar. Vedeți cât de mult înseamnă să-i trimiți din țară, să-i trimiți în afară să învețe lucruri noi, pentru că vezi cu ocazia asta cum unii nu pot să învețe sau își aduc bagajul lor și cred că acest bagaj este valabil aici. Îmi amintesc o altă situație foarte amuzantă - era un tip din Indonezia, de vreo 40 de ani - studenții ceilalți erau tineri și observasem că toți ceilalți studenți din Indonezia se înclinau de fiecare dată când îl vedeau și l-am întrebat odată care sunt relațiile între Indonezia și China și el mi-a spus că nu poate vorbi în clasă dar că îmi va scrie o lucrare scrisă pe tema asta. După aceea un student mi-a explicat: el era șeful poliției. Din cauza asta m-am gândit că a trimite masiv studenți în Occident ar fi foarte util țării fiindcă acesta este felul de a lua contact cu civilizația, cu ideile și valorile vestice.